

Іван ОРНОВСЬКІ

МУЗА РОКСОЛАНСЬКА

Про тріумфальну славу та фортуна
 гербових знаків ясновельможного
 його милості пана, пана
 ІВАНА МАЗЕПИ
 гетьмана військ їхнього царського
 пресвітлого маєстату Запорозьких,
 щасливого отеп⁵³
 посідача, поміж публічних,
 добре просвічених собі росицею
 аплодисментів
 Через найнижчого слугу Івана Орновського,
 польським ритмом оголошена.
 Року з чистої того Господнього тіла
 катедри передвічна мудрість зголосила
 в Чернігові, в друкарні святій Троїцькій
 Еллінській, 1688 [року].

*Ясновельможному його милості панові пану Мазепі гетьману
 їхнього царського пресвітлого маєстату військ запорозьких*⁵⁴

Хоч і гарно не вивчена, досягла однак Роксоланська муза розум, що докруз літає, і який задумав дійти краю своїх намірів за ласкавим провідництвом самого Вашої вельможності мого добродія, коли з тлуму таємних тіней, з натугою пробираючись через гострі перешкоди заздрісників на освітлене місце публічного світу, тобто на суд громадської думки, посміла додати до золота золото, або радше до давно заслуженої слави Вашої вельможності, за нагородою гідних додати зроблений із зірваних на вершині Парнасу квітів від спеки, від Зоїлів [1], які мало що розуміють про славу Вашої вельможності, новий приросток слави.

*Ясновельможний милостивий пане, гетьмане їхнього царського
 пресвітлого маєстату військ запорозьких і благодійнику!* Взятий із стількох століть, у мирний час і на війні, блиск родовитого дому Вашої вельможності, що вже то яснів гетьманськими булавами [2] по

⁵³ Отеп – знака (лат.).

⁵⁴ Передмову написано т. ж. макаронічною мовою, навпереміш польською та латинською. Переклала Ольга Циганок. Латинські вирази в подальшому тексті також подано в її перекладі.

володіннях прозорого Бористена в своїх предках, то був виполіруваний милостями найясніших королів, то блиском наданих гонорів, що чудово виказує себе в очах Сарматського світу [3], щоб примітніше засяяв прийдешнім вікам (тому, що виставлене наперед сяє більше, ніж те, що лежить у руках), схилився перед ласкаву тінь плющеродного Гелікону [4]. Не гасне із заходом сонця минулих віків чистий блиск слави та гонорів Вельможності Вашої, бо щоразу старанніше освічуючи, захищає ласкаве око найясніших східних монархів [5] від ганебного доторку тіней. Значний то є незгасної слави Вашої вельможності Схід, з ласки найясніших монархів і з вільного вибору всіх, довірених у мудре управління Вашої вельможності; не так золотою шкірою, як дорогими талантами золотих чеснот твоїх оздоблена гетьманська булава – чар чесноти. Не міг сховатись у похмурих скелях простої долі твій шляхетний талант, здатний від природи до світлих гонорів, вибілений перловими білилами неоціненної мудрості. Спершись об трон найясніших російських монархів, слава дійшла до такої вершини, що в її одноосібне розпорядження було шанобливо довірено найвищу посаду в Малоросії. І то не останній привід для похвали: вміти відповідати уподобанням ласкавої думки високих монархів.

Не остання похвала, якщо ти сподобався знатним!⁵⁵

А оскільки чеснота є моторна в речах вельможності Вашої, то здобула любов володарів, вправна або з милостей, або по природі, булаво-владна рука доводить звично до всіх афектів, без сумніву турботливо підтримує і суспільне благо, і недоторканість своєї Вітчизни, примусивши мечем до поклону необ'їжджені досі ярмом покори бусурманські карки, тож вона тріумфальним ходом увінчає хвалебні урочистості найясніших російських монархів. Бо між гербовими клейнодами мого добродія, вельможності Вашої, завдяки чесноті, від давніх волинських князів [6] видно піднесеного над мечами хреста. Смію стверджувати, що в цім знаку, перемігши неприятелів святого хреста, променем вітчизняного Місяця [7], після фатального затьманення оттоманського Місяця (виконай, Фортуно, звершенням мої обіцянки!) засяє європейському світу. Поблагослови наступні Марсові вчинки Вашої вельможності і хреста знак порятунку, поєднавши хреста і меча допустимим вічним союзом, який з небесної високості захоче із славною супроводжувати з битви в битву ім'я Вашої вельможності, яке надовго запам'ятають, перенесе на подив наступним поколінням богатирським шляхом перемоги, що веде до безсмертної слави. Так, збивши пиху із зарозумілих думок бусурман,

⁵⁵ Квінт Гораций Флак. Епістоли. I, 17, ст. 35-36.

які, здається, так названі через суворість, нехай суворість пом'якшиться під ласкавим регіментом Вашої вельможності, пристосовуючи свої душі за прикладом вождя. Хай тільки сприяє довголітній владі Вашої вельможності прихильність ласкавого неба. Хай Фортуна надихає розпочату працю, і нехай тобі буде, Трояне [8], дано те, чого бажаєш⁵⁶. Перенесене пером музи до аттичних скель героїчне ім'я вельможності Вашої, не пізнає забуття кіммерійської ночі [9], бо, освітивши його раз біля світильника Клеанфа [10], слава не допустить, щоб воно зникло з людської пам'яті. Прийдешність дивитиметься на видимі наслідки обрису слави вельможності Вашої, і зичитиме оглядати своїй Вітчизні подібних синів.

Нехай станеться так, як зичиться.

Вельможності Вашої, пана й добродія мого
найпокірніший слуга
Іван Орловський

Ясновельможному його милості пану,
панові ІВАНУ МАЗЕПІ,
гетьманові військ їхнього світлого маєстату
Запорозьких,
і своєму добродійникові неодмінна вірність
щирого й зичливого слуги при доброфортуних,
виданих наперед, цільних урядах вікопомної слави
талантах та безсмертних зичачи у світі
тріумфів, офірую покірно поетичного презенту.

I

До тебе слушно звернути маю
Мої Камени, о мудрий гетьмане!
Шляхом іти що до слави бажаєш,
Меча топити у гордому хані.
Тебе ласкаві Харити [11] послали,
Щоб противенців жахких покарали.
Тремти Бакчисар [12], тремти, Перекопе,
На кримські скоро ти рушиш Циклопи [13].

II

I не пострашать вод Чорних затопи,

⁵⁶ Вергілій Марон. Енеїда, 7. – С. 260.

Хоч Евскін [14] буде й Дунай неласкавий,
Що гнівом пінять. Піде по Європі
Вість стрілолетна, що Марс твій кривавий [15].
Йдеш в Ганібала [16] ти бійнії тропи,
Дійшов звитяжно Пегасом [17] тож слави.
Відновиш світу Тразімену [18] другу,
На Карадині ⁵⁷ поган зніши струги ⁵⁸
III

Вже скоро слава крилатим повозом
Такі про тебе приносить новини,
Що бусурманські мечем зніс обози [19].
Упав блідий страх на турків країни,
Де в Гіперборі [20] вікують морози,
Бринить гнів шаблі твоєї; єдині [21]⁵⁹
Монархи в Марсі. Твої хвальні цноти
Зійшли із поля на обеліск злотий.

Чого і зичить вельможності Вашій, панові та добродієві
моєму найпокірніший слуга
Іван Орловський

ГОЛОС САРМАТІЇ

під час численних воєн пресів, який
жалісно ячить до героїчних відваг
російського розсудливого Марса
з жалісною до майбутніх віків новиною,
слов'янська муза упереджує плачевними скаргами.
Віки залізні [22] твердіш за сталь литу,
Невже кінець то останній нам світу
Прийшов, як ліпших сподіванки маєм
Годин, зникомі вітри лиш хапаєм.
Чи то вас скарги від нас оминають,
Як ті у скаргах утіхи не мають.
Знать, і утіхам дає щастя крила,
Не за людьми, за собою веліло
Спішить у тропи. То певні новини,

⁵⁷ Примітка на полі: «Карадин у турків те саме, що Чорне море».

⁵⁸ Струги – кораблі, великі човни.

⁵⁹ Примітка на полі: «Військовий союз».

Зростає радість зі щастя причини.
 А як ласкава Фортуна відплине,
 Із нею радість, немов тінь загине.
 І як Бібліда [23] у ріки розлилась,
 Імов Наяди [24] в жалю голосили, –
 В сльозах пливемо, а тонути станеш,
 Рятунку в тому потопі не зманиш.
 Отак в останній нещастя ми тоні
 Для оборони не братимем броні?
 У приклад Риму весь світ запалився,
 З Нерона [25] також усяк поглумився.
 Голодний племінь волосся спалє
 Європи, але рятунку не має.
 Назад пішли-бо, повірять, всі ріки,
 Девкаліона [26] при цьому повіки,
 Моря з'єднавши, оплакують шкоди
 Юратів⁶⁰ – дикі в утісі народи, –
 Яких Полудень⁶¹ вчуває довільно.
 Потоп юрата спинєє посильно
 Алекто [27] жорстка, узявшись постало,
 В світ ставить густо свої арсенали.
 Рвуть Евменіди [28] примир'я, що злотне,
 Шнури, ведуть світ до бою зальотно.
 Меч часто воям посольства справляє⁶²,
 Постало ходить, ериній хто знає;
 Беллони мужні вогнистії стріли, –
 Плачі усім тож в хвальбу замінили.
 Сусід сарматський із діяментного
 Градива ложа, із Морфейовбо [29],
 В часи пестіння на хвальні дороги
 У зброї мужньо зійде на пороги.
 Від Істру Маворс, укований в Траках [30],
 Із воза смерті густі рани всяко
 Сарматам сіє, з надгробків луп має,
 З держав християнських оздоби здирає.

Тебе Вулкан це трима ув облозі,

⁶⁰ Юрати – тут турки.

⁶¹ Примітка на полі: «Турки».

⁶² Примітка на полі: «Універсали».

А чи лебідки Кіпріди [31] в прилозі?
А мо' над Гебром [32] пасеш бистрі коні,
В чужої спиш ти матірки на лоні?
Прямує дільність до вічної слави,
Йде на плац Марса з тобою криваво.
Отож відважні чому поржавіли
В сайдаку льотні гетицької стріли [33]?
Дріма меч в піхвах, немов засоромивсь,
В кутку завмерли хоругви при тому.
Мовчать військові музики Беллони [34], –
По карку ж в тебе гарцюють загони
Лауреканські [35]. З глухої ти слави
Укутий, може, Кавказ твердоставний
У серці носиш і не болять рани,
Що меч задав твій, в крові сполосканий?
Час пробудитись, вже загорнув з бою,
Європо людна, жахкий Лелопс Трою [36],
Пала Іліум [37], а Ксантові води⁶³ [38]
Киплять з твоєї, Пріяме, тут шкоди.
Поліг Картаго [39] у попелі з віен,
Меч Сципіона [40] відважного вдіяв,
На тебе звівся. Це доказ ладнує,
Коли відвага, не кількість воює⁶⁴ [41].
Звитяжство люду не прагне багато,
Лише відвагу і серце з'являти.
Твої були то, твої Картагини,
Роксолянине, значні Чигирини.
Тут тільки попід, саме порошиння,
Хіба лишилось ім'я Чигирине! [42]
Під сонцем все-бо ніяк не вікує,
Речей розбійник усе, час, плюндрує,
До гробу навіть втиснеться і гроби
В руїні всюду, багато жалоби.
Міста, підпірки і мури впадають,
Хіба імення іще протривають.
Не будуть знати отож тих довіку,
Перо як скине з своєї опіки.

⁶³ Примітка на полі: «Сусіди».

⁶⁴ Примітка на лат: «*Palicas Victoria dextras exigit; Lucan, I,7*» – «Перемога – протягуючи руку, проганяти».

Був Кам'янець той раніш нездобутний [43],
 Ілліум ляху, змінилосьь посутньо.
 Рок Божий взявши жорстких оттоманів,
 Кладуть на панну невинну кайдани.
 На тебе важивсь колись-то зухвалий
 Той Соліман [44] та затримав навали
 Поган, при власній лишився короні.
 Тепер, обдерши з вінця свої скроні,
 Бістонські Йовиш [45], так польську неславу
 З'явив, з чола стер твій сором кривавий.
 Тож бачу в тебе і каменю фатум:
 Твоя смерть, ляху, є Кам'янця страта.
 У путах бренька Подільський край плідний,
 Незгойні в серці несе рани, бідний.
 А лях що на ті значні такі шкоди? –
 Поділля плаче від трацьких народів.
 Зваж, поганине: зі вчинку такого
 Щоб посоромивсь, дав встиду такого
 Свідоцтво: кров'ю дністровські вмив струги,
 Як Рим із себе, звів Канни ти другі [46].
 Але і в тебе з'явились хвороби,
 Вкраїно чесна, твої теж оздоби
 Поганин смілий, стоптавши ногами,
 Вже загрози в був Дніпру кайданами.
 Із ґрунту зніщи війною Умань нам [47],
 Втішилось з того в писі бусурмання.
 Савроматія під небо підносить
 Жалобний голос, що власні синове
 Меч магометанський мордує вже знову.
 Це дивно: дотіль ще не скаменіла
 З жалю Ніоба [48], як сумно зоріла.
 Тиран тож в крові твоїх он гартує
 Синів грот гострий ⁶⁵, тугий; де панує
 Жаль, там міняють природнее право,
 Життя немиле, у затінок плавом
 До смерті сипить дух. Гей, прокидайся
 Зі сну, о музо! Поглянь, як попався
 Світ на гаків'я. Повсюди меч блиска,
 Гартовні стріли ускрізь свої приска

⁶⁵ Грот гострий – вістря стріл та списів.

Перун Марсовий, дими густі встали,
Міста і села вогнем обійняло.
Смутна Європо! То сцена жалосна
Для ока, тож-бо (ганьбо невиносна!)
Одних ординські хапають аркани,
Важкі на інших вкладають кайдани.
Дочки шляхетні (незносна срамота!)
В самій лишились ганьбі тут достоту,
І їх навіки з своєї країни
В чужий завезли Трапезунт Евскини [49].
Нурт рве кривавий, пливуть кров'ю тоні,
У них-бо трацькі Діомеда коні [50]
Купають, водять звияжств нові цуги,
А поминувши дунайські струги
(Біда!), південний взяли світ обловом:
Дамаск, Вавілон, Єгипет, Рим новий,
Родом, Кипр, також край Константиновий [51],
Арменський, берег при тому Індовий [52],
Ще зупинився в Ракузькому краї [53] –
Про трон помислив цесарський, як знаєм⁶⁶.
Жага до Риму вела, до корони,
На Відень важивсь, також на Авзони [54].
Та має свого Лукула [55] Рим знову,
На військо вдарить він Мітридатове [56],
Каміллус також, і Маріуш дільні [57] –
Той цимбрам буде, югурцям цей сильні [58].
І статор⁶⁷ Йовиш знов не один стане
В твоїх звияжствах, ясний Ватикане.
По шкоді мудрий Махомет буває,
Лоби, світ бравши, як розбиває
Свої сам. Глупиш, Фаетоне [59], згола
Тебе до згуби в Беот везуть кола⁶⁸.
Таки нещастям отруюють щастя
Бува, надміру, коли кому дасться.
Тантал голодний [60] в багатстві-бо тоне,
А ці за злотим плодом є у гоні⁶⁹.

⁶⁶ Примітка на полі: «Рік 1684».

⁶⁷ Статор – охоронець.

⁶⁸ Кола – колеса.

⁶⁹ Примітка на полі: «Хотів Венгри опанувати, в яких знак – золоте яблуко».

Нестравний в серці меч зраний чує,
 Його-бо в Польщі з Ракузьким трактує.
 Було й з Мідасом [61] пожадним на злото:
 Життя за кілька монет брала Клото [62].
 Зрадлива хтивість! В отій-то отхлані
 На людські хтива життя чорна Пані.
 (Живе в Еребі [63]), серця злотою труїть
 Людські і пута на душі готує
 Навік. Багато об золота хвилі
 Із Кресом [64], ніби об скелі розбились.
 Сирена злотна скількох потопила,
 Скількох об Сциллу [65] смертельну розбила!
 Хоч Місяцеві⁷⁰ й розторгнуті роги,
 Тиран не встоїть в роботі тій строгій
 Своїй, звитяжств хоч своїм щастям пінить,
 Перуном лупить Сарматські стіни⁷¹,
 Не тріумфуй же від успіхів здутий
 О Ганібале! Скарби зміг здобути
 Перстенів злотих, немов заручився, –
 Забрав Марс щастя, тож біг помінився
 Фортуни. В домі не мешка одному,
 Сприяті довго не звикши нікому.
 І Марс не важить на тій-таки шалі:
 Когось потішить, когось і розжалить.
 Це як на Еврипі [66]: нурти колом грають,
 Відтак воєнні фортуни змінюють.
 Прийде невдовзі час: з крові, що лилась
 Невинно, встане Немезіди [67] сила –
 Війська Європи - і шкоди відплатить,
 Бо Пропонтиду [68] мечем битним вгатить.
 Не завше Божий перуни гнів кида,
 Скарає, потім помилує, відай.
 Твоїм Ганібалом, бійний савромате,
 Оттоман дикий, твоїх країв страта,
 Що змазю крові упоений повно,
 Біжить зальотно по руські полони –
 Лиха Фортуна крізь зимні Балкани
 До нас пригнала орду бусурмана.

⁷⁰ Примітка на полі: «Турецькі».

⁷¹ Примітка на полі: «Продовжує битися турок».

А де моторні оті Сабушеве [69]?
Чи їх загайних, звитяжців лиш словом
Завіз Харон [70] десь човном-бо своїм там,
Відтак вернутись не можуть ізвідтам?
А чи по довгім війни праць, при зваді
Ламають пальми звитяжства у саді
Ув Елізейськім [71]? Та є ще, хто кроку
Тримає мужньо при ласці нівроку
Фортуни мечно. Звитяжний лавр з чола
Здира, вдягає вінець купресовий⁷²,
Бо і звитяжців із тими, що збиті,
Кладе Фортуна – в землі всі зариті.
Сядь на коня-бо, наш гетьмане мужній,
Туди погнавши, де Істр мчить потужний,
В своїх гра нуртах, або де ті вали,
Де море Чорне із синім з'єдналось
Дніпровим зливом води. За тобою,
Оздобо світу роського, у бою
Підуть звитяжства і тріумфи в тропи,
Тобі поможе рука в тім Європи.
Нехай численні військ мужніх облаки
З Септемтріону [72] рушають, глибокий
У нурті Евскин сховає голів'я
Тих, що тікають на семистругів'ях
До Нілу в межі. Сміливо повози⁷³
Боотес зимній на жахні обози
Руша, поганські, аби дійшов слави.
О монархове! їздець ваш в поставі⁷⁴ [73],
Персеюш [74] польський, з щитом в оборону,
Він на стамбульську постане Горгону
Сміливо, марно їзда Махомета
На тих монархів постане-бо десь там,
На спілку дужу. Дарма моря карки,
Де Дарданели блюдять міцні барки,
Дарма Дніпр вільний у вузди взяв звадно,
Над ним фортеці вчинив беллоарди⁷⁵

⁷² Вінець купресовий – смертний.

⁷³ Примітка на полі: «Військові колегіанти відомі: монархи московські, знак яких рицар на коні».

⁷⁴ Примітка на полі: «Найясніший Ян, король польський, чий знак Тереза».

⁷⁵ Примітка на полі: «Городки турецькі понад Дніпром».

Землею, морем, ба через повітря,
 Старий савромат піде на ті вістря,
 Збудивши дільність, Геллеспонт хоч міцний
 Підуть узяти шаблі, бо північний
 Градив всідлає. В Цесарській короні
 В гнізді чекає, і до оборони
 Орел приходить. Перун грізний в кігтях
 Примить страшливо в Бістонських розвіттях⁷⁶
 Тут Лев, що має драпіжне пазур'я⁷⁷,
 Йти в Оттоманські захоче Арктури [75].
 До тих у поміч себе певно ставить,
 Котрих Адрія [76] в своїх нутрах плавить⁷⁸
 Так вельми цнота, вогнем напоївшись,
 Йде Оріона [77] на меч, захопившись,
 Того, зі Сходу, багато докаже,
 Коли й слабких у один цуг пов'яже.
 Хоч Руський Марс наш не сів на дзянети⁷⁹,
 Не вкритий сталлю він твердо, а прецінь,
 Не зупинився в звитяжнім заводі,
 Луп ділить часто при вод Чорних броді⁸⁰,
 Але це діло цноти і заслуги,
 Хоч пішо, бігло скеровує цуги.
 У Капітолій йде, мужні пороги,
 Муж непокритий, як воїн, що строгий⁸¹
 До гробу вправив відтак оттомана,
 Світ зрозуміє, якого гетьмана
 Дніпра мешканці у війську пізнали –
 Це Гектар другий, Агамемнон сталий [78]!
 А як під мудрим правлінням булави
 Народ той руський діпнеться-бо слави,
 Бо Крим, бо орди присмирить він згола,
 То слава, впрягши під золоті кола

⁷⁶ Примітка на полі: «Найясніший цезар християнський, якого держави знак Чорний Орел».

⁷⁷ Примітка на полі: «Шведські держави, яких знак – Лев».

⁷⁸ Примітка на полі: «Венеція».

⁷⁹ Дзянети – порода коней.

⁸⁰ Примітка на полі: «Знак військ Запорозьких піхотинець з мушкетом, призначено є запорожцям володіти Чорним морем».

⁸¹ Примітка на полі: «Nudos bella pavent viros. Sarb. lil. I. Lili (Простого бою жахається отруйний». Сар[бевський], кн. I. Лірика (лат.).

Пегасольотні десь за Гадитани [79],
Або каспійські піде океани.

Стовпи поставить із міді відлиті,
На них читати світ буде так риті

Слова ці:

ІВАН МАЗЕПА ДІЛЬНИЙ Є ГЕТЬМАН У БОЮ,
КАТОН, А ЧИ ЛІКУРГУС [80], МОТОРНИЙ В СПОКОЮ,
КРИМ ЗНІСШИ, МЕЧЕМ ЗБИВШИ В ПИСІ БУСУРМАНИ,
ВІН ГРЕЦЬКИХ, РИМСЬКИХ В СЛАВІ СТАВ ВИЩЕ ГЕТЬМАНІВ.
КОКЛЕСА РИМ, А СПАРТА ЛЕОНІДА [81] ЗНОСИТЬ,
ТЕБЕ, КАМІЛЛА СВОГО, РУСЬ НАША ЗГОЛОСИТЬ.

В той час сармати над вузьким Босфором

Поклали табір розкішним забором,

Пустили мужні тріумфи за море,

Світають, гаснуть там золоті зорі.

Покій оливним вінком оздобили,

Бо йде гість вдячний в Сарматію, вмільий,

Верта Сатурна віки Золотії [82],

Поплинуть злотні річки Герму [83] тії.

Любов і згода в перловій кареті,

По чорній ночі вже ясність у леті.

В Європі стане навік слава троном,

Відтак багатим Русь наша полоном

У втісі, з того втішатися стане,

Що ласку неба знайшла ув ІВАНІ.

Тобі ритм, Йване ведуть віщі музи,

Зітреш страшний лоб із Криму Медузи,

А де бридка мечеть себе зносить,

Звितяжець там-то вівтар проголосить.

Спочиньте ритми, не край ще дороги,

Бо пожадані вже близько пороги

В подальшій хвальнім гетьманським розгоні

Аполлинові зігріються коні.

Вічність слави, за протекцією ласкавої

Фортуни ex virtutis veto⁸² гетьманському гонорові

Муза Роксоланська обіцяє

Здається, висловлювання оракула міняється, бо всім управляють Бог і Фортуна.

⁸² Через мужню обітницю (лат.)

Аріст? Платонівська промова, том 3-й, в захист
4-х мужів

... Жереб непевний хитається,
Несе переміни за перемінами, а людські долі відвладні випадку.
Лукан, 2 книга⁸³.
Світ справжнім є колом. Твій-бо потяг, Фортуно!
Його-бо Аріядна, злотне кольхів руно
На злото не потягне, щоб зміг відтак збутись
Міцний той оберт щастя в злотних шнурів путах.
Значна міць злота. Злото – ласка, що скріплює,
Є світом цілим злото, богів-бо долає,
Але із діамантів лискоти спадають,
Коли бігло – фортунні колеса заграють.
На карку легше небо Атланту [84] тягати,
Аніж людині щастя руками тримати,
Тож підуть в небуття ті Ксерксові [85] кайдани
Вод Геллеоспонтійських вали-розгойдани.
Коли в карби Фортуна прав вічних впадає,
То зараз, що з тобою почне, хто вгадає?
Де хоче, отож щастя собі розкошує,
І більше світом, щастям ніхто не керує.
Не покладайсь на владу, сидівши високо,
Над інших, адже щастя іде змінним кроком.
І швидко супротивні з Еребу полинуть
Вітри, в одній ти з Крезом, Ірусем [86] годині.
Кого на руках щастя, буває, пестує,
У яблуку Фенеллі [87] зрадливо грот вчує.
Протеєвий [88] то образ – Фортуна брехлива,
Коли стає підхлібна, враз стане зрадлива.
І яблуко царів тож є м'яч для Фортуни,
Держав з царями безліч та гра вклала в труни.
Був Кир мечем Томири [89] погублений з помсти,
Із Персією Дарій [90] програв був у кості
Із Македонцем [91]. Вкрали вінці Мітридата,
На римські лягли чола. І муром обнята
Дарданова фортеця, мирмидонські вали [92]
Десятиліттям воєн потоком залляли.

⁸³ Цитати подано в перекладі з латини. Документація: M. Annaei Lucani Bellum civile, liber.2 V. 12-13.

Асирію, медів теж, македонців владних
З державами у попіл загріб меч нещадно.
Зальотне там ігрисько фортуни чинилось,
Скидаєть у гріб держави й царів її діло.
Ніхто не вірте щастю, його ласка зрадна:
На трон, тоді до гробу спроваджує звадно.
Скляний богині посаг, тож швидко поб'ється,
Боронишся, то злотний тут ключ подається,
Що до її скарбниці, великим хоч звала
Підскарбієм в достойність, не вір, бо давала
На те хіба, щоб люд той ошукувать даром,
Гіркої жовчі влити солодким канаром⁸⁴.
Та світу господиня ані з ким ласкава,
Надовго не обходить, то мачуха з права
Людських речей, бажає всіх мати в підданстві,
Рівні нема, щоб править відтак в її Панстві.
Цнота лише єдина, це їй зверхність дана,
Фортуна ж над собою не терпить-бо пана.
Йде щастя за цнотою: цнота щастям рядить,
Цнота – щасливе щастя. В дорозі провадить.
Без цноти керівництва, хто до визначного
Лише слідом Фортуни йде трону, такого
У титули високі Фортуна вбирала,
Кому їх добродана цнота готувала.
Цнота гамує щастя розігнані ості,
Гордує цим Фортуна, цнота ж бо підносить.
І руського Алціда⁸⁵ цнота трон зміцняє,
Хоча колись і низько від щастя буває.
Цнота так научила рядить булавою,
Хоч Марсом народився б, Беллоною тою,
ГЕТЬМАНЕ ВЕЛЕМОЖНИЙ! Отож за проводом
Цноти і щастя довго у руським народі
Прав, ВОЖДЕ знаменитий, дають музи вота,
А допоможуть в тому Фортуна і цнота.
Де із цнотою, щастям є гонор у зводі,
Там Тизифони [93] заздрість ніяк не зашкодить.
Ба, хай ідуть на тебе війська від Плутона [94],

⁸⁴ Канар – цукор.

⁸⁵ Примітка на полі: «Гетьмана».

Фортеця та гонорна не буде у сконі.
 Не вір, Колхідо, стражам волів племенистих,
 Бо Фрикса [95] вовна злотна; звитяжство, як звісно,
 Із проміття отого врятує Язона,
 З Медеею [96] як приязнь залишиться повна.
 Вчувай у Гесперидах [97] безсонного смока
 І не давай спочити трудящому оку.
 Кризь трудні Геркулес-бо сторожі завади
 В багаті Гесперійські пробрався осади
 І яблука злотисті виносив – це фанти,
 З якими Гіпоменес діставсь Аталанти [98].
 Не страж волів огнистих, ні смок той безсонний,
 Ні Аргус [99], що стоокий, перловії трони
 Ти маєш у дозорі – безпечно там може
 Засипать гонор злотом, схиливши на ложе
 Чоло, цнота ж де (й щастя) на варті таїться,
 Фортуни всяка зрада цноти побоїться.
 Страж гідності своєї ти маєш, гетьмане,
 За полк алебардистів озброений стане.
 З очей заслону знявши крилатій богині,
 В руках походню⁸⁶ має цнота-сторож, чинить
 Та ж пильно.
 Спочинь відтак по праці, о ВОЖДЕ, Марсовій,
 Цнота дозорцем буде твоїх речей знову ж.
 Бере-бо господарство на ключ свій сьогодні
 Цнота, збирає слави коштовний скарб годний,
 У пам'яті для світу живе та нащадків,
 Хто цноті уділяє ту зверхність до щадку.
 Дала цнота у руки цю злотну будаву
 І щастя наділяє твій уряд ласкаво,
 Що тільки схочеш світу подати нового,
 Помічною Фортуна бажа будь такого
 Зачину. Починай же справ хвальних роботу,
 Вона-бо упередить значную охоту –
 Палац поставить світу, твоїй присвятивши
 Тут славі, в барву цноти в нутрі приодівши.
 Аполло, придивившись до тої роботи,
 На дверях відтак напис вкарбує у злоті:
 «ТИ СЛАВИ ПАЛАЦ. ЦНОТИ ТИ МЕШКАННЯ,

⁸⁶ Походня – смолоскип.

ТВОЄЇ ПАМ'ЯТЬ ВІЧНА ЦЕ СПРАВИ, ГЕТЬМАНЕ.
ЧЕРЕЗ КІРОВЕ, НЕРОНОВЕ
ДВОРИ ПОЗЛОТНІ, В ЯКИХ ПОЛЬОТНИЙ
ПЕРУН ВОГНЕМ БРОЇТЬ.
ПАЛАЦ ГЕТЬМАНСЬКИЙ І НЕБО ПРОХОДИТЬ,
ЯКЕ З КРИШТАЛЮ КОЗДРОЧ⁸⁷ ВИВОДИТЬ.
СВОЄ ТУТ ЧОЛО МІСЯЦЬ⁸⁸ В КОЛО,
ТУТ ГЕЛИЦЯ ЗЛОТОЛИЦЯ [100]
В ВІЧНИЙ ПРОМІНЬ СТРОЇТЬ».

У праці твоїй, ВОЖДЕ, наш, що нездоланний,
Є певні нагороди, зусібч подання
У посилку є щастя, то праці не стратить,
Бо слави дорогої цнота митом платить.
Вождя, що добрий, праця для всіх є натхненням,
Тож і звика хвалебне давати наймення.
Присягою те щастя цей шлюб закріплює
Другинею праць хоче постать⁸⁹. Розпрямляє
Думки у радах звиті, трудноти розв'яже,
(Бо щастя сеймування мисливий покаже),
Дасть спосіб, як у думці окреслене діло
Почати. Рядить розум сеймами, та сила
Бува і в Фортуни, бо та мудрі ради
Змішавши, переводить в шкідливі завади.
Речами вміє щастя вихрити і згоду
Вершити; чинить страту і винагороду.
Коли під ключ щастя складає світ речі,
То діло і монарше в одній буде печі.
Нехай усі справи в твоїй (річ підскарбна
Гетьманська [101]) будуть силі. О цноту загарна!
В ділах, думках і працях ти чуйно поможеш
Гетьманові. Ти в радах багато-бо можеш,
Захочеш, то над звичай знесеш превисоко,
А схочеш, до Аверку [102] затопиш глибоко.
Сказав це, а Фортуна весела сміялась
І справам твоїм, Вожде, служить обіцяла
Від серця. Поведе як, доплинеш ясного
Ти Херсонесу, вільний з нещастя усього.

⁸⁷ Коздроч – слово неясне.

⁸⁸ Примітка на полі: «Місяць і зірка є між знаками, що визначають володаря».

⁸⁹ Примітка на полі: «Лехіяс із Перемишля».

При цій зичливій стражі ніщо Сирт зрадливий [103]
 Й Харибда [104], неспроможні: коли цнот зичливий
 Річний набіг ясної хвали набігає,
 Еола [105] швидкі штурми цноти не долають
 Із воїнством Нептуна [106]. Минеш оті води,
 Що смертної багато набавили шкоди.
 Цнота і щастя в судні кому допоможе,
 Пливе безпечно, вітер хоч, небо тривожать,
 Пливи ж у човні щастя; нічлігу я лише
 Шукатиму для слави при березі іншим.

***Вічність слави ex bellice gestis*⁹⁰**

муза роксоланська обіцяє

Всяке спасіння – мечі.

Сенека в трагедії «Божевільний Геракл»,

1-й акт⁹¹.

Через труднощі по крутому пагорбі піднімається до визнання
 безстрашна чеснота.

Сілій, 5-та книга⁹².

До безсмертної слави важкий шлях кладеться,

То ж через прикрі скелі до неї всяк рветься.

Через зимнії ще гробштини [107],

Крізь відкриті треба рани

Шукать слави, адже даний

Скарбець слави під ключ Прозерпіни [108].

Із крові слави рід є, бо кров'ю набувають

Ті, котрі в Марса криваві кохають

Жнива. Не мислю, що безмежно

Дійдеш слави; кому ж милий Кабінет є, а могили

Ті Марсові і сам битний Гридів щезнуть.

Усі поля – просторі; намети зводить

Воєнна слава, тернисті готи

Засіяла в ріллі, з якої вічність

Росте, сівба – таке знають,

Котрі кров'ю поля засівають

У небезпеках свою мають звичність.

Йовише, ти вогнисті не кидай тим стріли,

⁹⁰ Через військову радість (лат.).

⁹¹ Обидва епіграфи латинською мовою. Документація першого: I Annaei Senecae Hercules Farens, actas 1, V.342.

⁹² Документація: T.C. Silius Italica Punica, liber 4, V. 605.

Що слави навік-віки собі захотіли
Дістать, згордивши смертю. Мила
Коханцям слави була рана,
Від смертельних стріл що завдана,
Цнота зна, звідки слава народилась.
Вона не по турецьких чвалає топчанах,
Ані Діярбецьких [109] по злотних диванах.
Цвяшисті терни, гострі глоги,
Твердий панцир, меч крові хтивий,
Смілий кірас, а грот мстивий
Ото до слави, до похвали пороги.
Дарма світлим Ареських [110] злоголовів взором,
Разом із Ікаром пером-пустозором
Вилітати у волості сонця,
Коли тільки ти до злота
Думку приліпив, охоту,
Тоді нікчемний слави ти оборонця.
Саме в собі багатим скарбом буде слава,
Мінери [111] за злоті продять – не постава,
Хоч з руд дешевих сталь виходить.
Коли ж хіба мужня справа По дорогу вганяється славу,
Слава дорожчу злота ціну народить.
Хай тому Герми, тому хай плинуть Пактолі [112],
Є ж бо ворожа в своїй крові роля⁹³,
Хто гнав Марсову, той випиває
Зі злота, хто з чола кривавий
Піт витискає, прагнучи слави –
Слава пролита з ран кров'ю буває.
Життя дорожча слава, бо той не вмирає,
Кому через рани смерть відчиняє
Ворота слави. Життя нове
При останнім життя згоні
Почав, кого меч в короні
Заніс лавровій у сад Елізовий.
Ясніють і в гробовім праху Гектор мужній,
Ще Кодрус, а також і Ахіл оружний [113],
Бо їхня слава найменше води
Торкає-бо Лерну [114], триває
І по смерті, кого вкриває

⁹³ Роля – рілля.

Марс в могилі, з слави той має нагороди.
 І тобі ВОЖДЮ, славних богатирів кроком
 Йти мило хітним за небес нароком
 До тої слави. Твої то роботи,
 Що для слави і на вічність
 Всі труди виносиш звично,
 Важким шляхом-бо рухаються цноти.
 Не то є цнот властивість: з набутої слави,
 Своїх спредків щоб узяти і той дідич по праву:
 До безсмертя праця власна
 У вічну славу доходить,
 Позичена слава шкодить
 І походня цнот не може быть ясна.
 Ти з предків та своєї яснієш похвали
 На вигляд, що ним на Парнаські скали,
 Занісся при такій поставі,
 Яку гарно тобі вбрала,
 Монарша рука постала,
 Нащадкам буде світить в отій славі.
 І царську, і Військ цілих [115] так ласку твоєї цноти
 До рук дали, тож той регімент є злотий,
 А меч зготує ще тривалі лаври,
 А як кримські де Гарпії [116]
 Смертовладна шабля шиї
 Зітне – то побив мов тесальські кентаври [117].
 Тим праця нагородить, що повсюди слава
 Згадують буде тажких воен справи,
 Коли залетить до нащадків
 (Вічний-бо вождь до слави –
 Певний той Градив кривавий),
 Шляхом дійдеш тим до безсмертя славно.

Вічність слави, ex adiunctis⁹⁴ миру

Муза роксоланська

Обіцяє

Не тільки Марс той, Беллона зухвала,
 Мечем торують шлях вічній похвалі,
 Та не один шлях у вічність поставить
 Поквапна слава.

⁹⁴ Через прихід (лат.)

Хвала чи тільки через рани ллється
Із кров'ю Марса? Ще так подається:
В війні, узявши життя без похвали
Вмирать казали.
І меч не завше на славу працює,
Бува спокійно оливу готує,
Вінця не вічність. І на слави лоні
Складають скроні.
А править мудро і в примир'ї права,
Цноту зберігши, – ось правдива слава.
Тож доброчиння (хвали діло) літа –
У помір світа.
І то тріумфи, значніш, як в Беллони,
Без віен Марса такі є заслони:
Уміть звитяжить серця, в обороні
Звитягу взять вповні.
Знести є легше напасників в бою,
Ніж над серцями нехітних в спокою
Взять гору. Тверджа то є неспожита,
Та нехить крита.
Але ти, Вождю, скрушаєш залізні
Серця, Кавказу м'якчиш груди грізні –
І легко. В ласці афекти вотуєш,
Багато справуєш.
Рука ласкава твердіш за ланцюги,
Тож найшвидкіші почнеш боркать духи,
Спокійна влада здола (кажу сміло)
Звершити діло.
І мир тріумфи бере, бо самого,
Себе звитяжить, це більше значного
Аніж римлянам вірменів трон пана
Узять. Тиграна [118].
Найменш од слави відходить пристойно,
Хто миром злотним керує достойно,
У полі, в домі хто Коттій [119] є правний –
Набуде слави.
Меткий наш ВОЖДЮ, Беллони коханцю,
Наукорядне Мінерви [120] мешкання
З тобою, Паллас, Беллона де мужня,
То й бронь потужна.

Здобудеш з нею ти безсмертне ім'я,
 Відтак, де в темних лісах північ в дрімлі,
 І Фаетон де зійде цугом, смілий,
 Пройдеш край цілий.
 Покіль небесні ще квітнуть лазури,
 Покіль північні у русі Арктури,
 Тебе аж поти не випустить слава,
 Твоїх цнот справа.

Гонор, що ясне гетьманськими булавами,
 в домі їхніх милостей п[анів], панів Мазепів
 Ab antiquo⁹⁵
 Муза Роксоланська
 Проголошує
 Не перший то клей нот є в твоїм домі, в лоні,
 Гетьманська булава є, о Вожде – з Корони,
 Із Польщі йдуть новини,
 Від Феба пер значного
 (Не вам то Мнемозини [121],
 Є глас, а ляха сармацького.
 Що гетьманські у предках світили булави –
 То захист чи фортеця гетьманської слави.
 Дніпр чорний в піні тоне,
 Той нурт, що в Евскін сплавом,
 Ти сам через свої Тритони [122]
 Славних Мазепів славиш.
 Які в руках гетьманські тримають клейноти,
 Везуть кола значную славу в Олімп злотий,
 І зараз в твоїй персоні
 Носять регімент Беллони,
 При честі обороні
 Здоблять Еліс [123], квітом повний.
 Хоча тут зла Атропос [124] життя відбирала,
 Однак слава і в гробі пробуде все ж стала.
 Свідком Мазепів слави
 Польща і край України,
 Що в їхній дім булави
 Тиснулись при мужнім чині.
 Під Августом Зигмундом, під Третім сіяли [125],

⁹⁵ Незмінно (лат.).

В руках твого діда [126], й тепер в скарбі слави,
Як оздібно ясніють
Із Лети, забуття річки,
Насміятися зуміють,
Не пошкодять віки вічні.
Бо люди все ж переносять на мармури ставні
Твого дому гідність і гонори славні,
У вічність переносять,
А хоч вже у зимнім гробі
Шляхетних предків кості
Лежать, слава живе в тобі.
І щоб жила довше: у трупі струни, знаю
З Орфеєм Персифоні [127] блідій там заграють,
І це другій наче
Евридіді [128], вічній славі
Чесних Мазепів по ночі
Протяглий день життя з'являють.
D.O.M.⁹⁶
Тут шляхетних Мазепі в Аполло був золи
Переніс із тьми гробу, не криють їх доли
Ті підземні й халупи відтак Прозерпіни,
Не окурена слава від чорних камінів.
Залишивши дома там, розвіють проміння,
Де самі себе палять Плутонове тіння,
Бо хоча з тілом цноти при сконі розтали
Та живих цнот істоти самі не сконали.
Живе в гробі цнота ж бо, не славі справляє
Вік Мавзолі [129], в самих та надгробках буває.
І той напис Мазепів є тлумачем слави,
Свідком праць тих гетьманських, цнот в дільній забаві.
Тут із лавру вінці є, тут шаблі і стріли,
Це Беллона їх віша – як захист у ділі.
Лібитино [130], геть звідси! На луп тіла ходиш
Та, життя взявши, славі тривалій не шкодиш
Мазеп знатних, бо слава як Фенікс [131] рятує,
Себе смертю і з гробу до неба скерує.
Хто чита це, скажи-но: живуть хоч, вмирають,
Але їх не каміння, Камени [132] вкривають.

⁹⁶ Скорочення: «Deo Optimo Maximo» – «Богові найліпшому» – так писали на храмах і гробках.

Regum beneficia⁹⁷ **заслуженому домові**

Їхніх милостей щанів), панів мазешв надану,

Муза роксоланська

Зголошує

I.

Є щастям Герму здобуть злотні води

Або Акезин [133], що перлом багатий,

Свої одначе оплакує шкоди

Той Мідас, злотні столи що дбав мати.

Комусь хай сріблом Меотицькі [134] льоди,

Розставиш, сповнять скарбів взяті шкоди,

Коли в зібраннях своїх хіть втопляти,

Не схоче добру вік пам'ять давати.

II.

Не слава – мати. Всі Крезові збори –

Не те Фортуна – взять область при силі,

Добути Ліду [135], грошодерні гори,

Але цнотою фортуни гідну діяльність

Узяти – то є почет щастя спорий.

Дізнати монаршу собі відтак милість,

Рука велика монарша багатить,

Домам та цнотам гонорно заплатить.

III.

Фортунновладна рука Владислава [136],

Монарха Польщі, на дім той Мазепів

Не скупю ласку пролляла і славу,

Лічбою тільки, не славою третій.

Численні добра в державі давав він,

Іменням власним увічний усе те

МАЗЕПАМ, котрих аж сорок зчисляють,

Тож Білу Церкву й околиці мають⁹⁸.

IV.

Цноти то гідних МАЗЕПІВ заплата

І нагорода наданням заслуги,

І це від трону монаршого взята

Є слава⁹⁹. Злотні ж спустивши-бо цуги

⁹⁷ Королівську милість (лат.).

⁹⁸ Примітка на полі: «Батькові, яснов[ельможного] Й[ого] м[милості] п[ана] геть[мана] теперішнього».

⁹⁹ Примітка на полі: «Scil[ice] (ясна річ, цнота)».

Фортуні, їде крізь літа простяті
 До вічнослав'я твого, Вождю. Струги
 З вод Гіппокренських на ніч поставали,
 Буть в тебе хочуть над берегом хвальним.

Високий різних цнот мудрості талант

Гідний шляхетного *paranteli requisira*¹⁰⁰

Вислужений *in regum penetralis honor*¹⁰¹

Муза Роксоланська

Зголошує

Слава батьків – дуже славний дітьми і величний скарб.

Платон в «Менексі».

Знатність дає початок усім похвалам, і всі сили повертаються в насіння.

Клавдіян у «Похвалі Серені»¹⁰².

До широкої битий ото є шлях слави –
 В домі шляхетнім, у панським, родини.
 Той поваги достойний, державця є правий,
 Одяг – шарлатний, кому ж бо Люцина
 Славу в пелюшках іще зав'язала,
 Дому ж високість висока є слава.
 То розкішний збір слави, коштовніш Гіярби [137],
 Лічить тисячами і титули, й герби,
 Вища світлість дому за індійські скарби,
 З неба багатих дарів того звергли,
 Кого повила неславно Люцина [138],
 Світлий рід – перша хвали є причина.
 Читить сама через себе, шляхетна є цнота,
 Думка пристойна, шляхетство правдиве.
 Першій-бо славі замкнулись ворота,
 Знизила доля чий рід незичлива.
 Перша похвала є світло родитись,
 Фарбою цноти рід світлий здобити.
 Не уступиш нікому хвали уродженням,
 ВОЖДЮ величний, на тебе вказала,
 Розвітивши Місяць, Люцина натхненням,

¹⁰⁰ Батьківського спочинку (лат.)

¹⁰¹ В королівському глибокому гонорі (лат.).

¹⁰² Обидва епіграфи латинською мовою. Документація другого: C.Claudiani Laus Serenae, V. 34-35.

Твою предків високих цноту наливала.
Так, ти батьківську цноту в собі знаєш,
Ніби у батьку, в собі батька маєш.
Добре тож виховання до хвальних заправа
Цнот. Є те, вірю, твоєї причина
Гідності, тих із опіки-бо слава
Випустить, котрі в цноті значній слинуть.
Гонор отам-то дається оздобніш.
Звичаї здоблять шляхетні у пробі.
Часто в нікчемних бува нешляхетна
Гідність шляхетства, в негіднім – погана.
Гонор, шляхетство на тих іде летно
Справді, кому та похвала є дана.
Буде шляхетних цнот справжня проба,
Гідностям стане сам муж, як оздоба.
Треба зладнати до хвальних справ літа
Юні, хто гідно владати гонором
Змислив. Даремна предків шляхетних є звита
Слава у небі, хто не іде тором
Власних досягнень і збочить роботу.
Славу застати – не є сутність цноти.
Музо, повідай літ квітну заставу
Цього ГЕТЬМАНА, де волос ліловий
Пестив, з'єднав чим безсмертну славу,
Як в струг підчавства [139] ввійшовши перловий,
Польського ставши Йовиша престолу
Він Ганімедом [140], тепер гетьман в полі.
Змилився, чи тебе, Воже, уздрів знаменитий?
Ти ж бо квітучий в Парнасі був [141], знати,
Лавром в себе-бо пестив Мінерви покриття,
А за літ пещотою йшла жалісна страта [142].
Сам собі слава ти був, нагорода
Над Касталійські [143], де бавився, води.
Київський з живої скелі Парнас був скувався,
А при музах бавив себе струни дзвоном [144],
В місячній де колисці пророслий узявся
Розум був Феба із праць. Цитерони
Потім ляхейські промірив Пегасом [145],
Образом мудрим поставши в тім разі.

Перських дорожчий газів¹⁰³ ум є скиптровладний,
Гідністю спершу та й щастям наділить
І до безсмертя дорога з тим ладна,
Літа відходять, а мудрість при ділі.
Так приєднав ти до вічності літа,
Квіт юний давши наукам рости¹⁰⁴ [146].
Гинуть добра зникомі; те є завше триває,
Що закладає на мудрості цнота,
Мчать віки в гріб, із віком усе відпливає
Що добром є, а мудрість (то скарб вартніш злота)
Із упадку віку безпечно сміється,
Інша надія в морях захлинеться.
Біг літ я дальших бачу: ти при дворі є [147],
Служиш у покоях монарха польського,
У Казимира, в пошані яснієш
В Польщі, в Короні, де повен отого
Фавору був ти, таке досягнувши:
Нехоті в нього ні в мак не відчувши.
Злотний вінець, шишак-бо залізний крив скроні
Королівській, час милий чи бою
Бавив важкий був в Пана, в щасливому лоні,
Ніс сміло в різні вогні груди свої [148].
Бувши Енея Ахатом ти новим [149],
Летіум слави [150] шукав був ізнову.
Щастя скарбниця з монаршого двору
Амфітеатром меткої мудроти,
В ній багаті заслугам виходять гонори,
Надані добра, права, статки потім.
Отож скарбниця й твої світлі цноти
І підчашся гонор дали тобі злотий¹⁰⁵.
З зотної тож умилає рука твоя чари [151]
Гідна королівські згасити бажання.
Слава, що є безсмертна, солодша нектарів
В злоті піниться відтак струменями.
Руки від чари простяг до булави,
Із Ганімеда Марс виріс кривавий.

¹⁰³ Гази – тканина флер.

¹⁰⁴ Примітка на полі: «Освітній аудитор за р[ектора] п[ана] Ясинського, родового знаку Сас.» (лат.).

¹⁰⁵ Примітка на полі: «Підчашим чернігівським учинений од короля Казимира».

Часто при полудневій гонорній ясноті
 У млу проступну цноти блиск заходить.
 Думний Гонор, що шкодить ясній звик скромноті
 Зі стільців на лоба невинність зводить.
 Гвалт часто чинить уродженню Гідність,
 Вдарить сумління – сприя йменню, слідно.
 Твого серця, о ВОЖДЮ, не ткнулася горда
 Думка та, котра з фортуною братом,
 Не постала в порозі убогих погорда,
 Місця ласкавість в тобі не тратить.
 Ото пан, котрий при владі міркує:
 Начебто світу, собі велить всує.
 Гонори з того, бува, відбігають,
 З гонорів, в котрих погорда сторонить.
 В хіті-бо пожадні не раз омиляють,
 Набіги слави сама слава й гонить.
 Гонор на кого гвалтовно находить,
 Вірність з любов'ю у підданих родить.

Голоси всі згідливі твоїй впірній волі,
 В війську уряд, булаву давали по праву,
 Приневолена справді до злота неволі
 Та рука, але умисл був твій величавий.
 Змія не стерпить через меч і стріли –
 Вільної слави в тріумсі схотілось.

Мужня дільність і дільний є ум, де воюють,
 Там на звитяжні не важко корони,
 Мудрість і дільність в тобі королюють.
 В полон Бессарабські потраплять сторони¹⁰⁶.
 Поки ж у лаври ввінчає Беллона,
 Хай твоїх цнот звук вславля Амфіона [152].

«Чеснота – найчудовіша з усіх речей»

Платон у «Протогорі». С. 242¹⁰⁷

1

Багатства, влади, достоїнности можні,
 Гонори, титул, булави, корони

¹⁰⁶ Примітка на палі: «Бессарабія – поля біля Криму».

¹⁰⁷ Епіграф в оригіналі латинською мовою.

І що людський зір привабить спроможний,
Фортун, що хтиві, смутні то полони.
Згаса діяма́нт в прина́ді всемо́жній
Й берил, вогнем що у золоті тоне,
Не зовнішнім цноти, в собі лиш вікують,
А глянець всякий ржа труду ницує.

2

Хай Ганг [153] комусь там в корони проллється,
А лавр зелений вздобля маєм скроні,
У злотних тогах Гідасп [154] засміється.
Хай Елітрейські блищать десь на троні
У владця перла, де блиск, ржа береться.
До злота, котре у Пактолях тоне,
В промінні цнотнім твоя слава приска,
Ясніти буде Фаетона блиском.

3

Повага, мудрість, життя без нагани
І уряд, гідність і слава заможна –
Часам потомним діла, що в пошані,
Любов у людях, цікавість спроможна,
Помірне щастя в один цуг надано.
Ласкавість, людськість, добро переможне
Трумачать цноти твої, о ГЕТЬМАНЕ –
Голосить слави труба ненастанно.
Та куди це відносиш, Пегасе перистий,
Чи з тобою до Індів Феб вабить огнистий
На єдвабнії луки, в вечірнім де часі
Флегон із Етоном [155] рожі пестанськії красять.
Чи де Парасис [156], всівши в кареті перловії

Колом топить вогнистим льоди Меотові –
Забіг хоче відправить; чи за тем лі води
Гадитану в далекі пускаєш народи,
Пера піднятий хіттю? При березі стати
Час, бо вже постав Геспер [157] і місяць-бо спати
Каже, віз прямувавши. Нехай муза стане,
Повели, при покої твоєму, Гетьмане,
І дозволь, хай Ідейським плющем [158] важкі скроні
Покладе Каліюпа [159] на твоєму лоні.

А скоро ти слави зіб'єш тверді клюзи¹⁰⁸,
 Всі чолом-бо ударять Роксоланські музи.
 Ad M. D. G. Vq; V. M. Гонором¹⁰⁹

ПРИМІТКИ:

Передмову до поеми написано т.зв. макаронічною мовою: суміш латини з польщиною; решта тексту – польською мовою із латинськими вкрапленнями. Переклад здійснено за виданням 1688 р.

Зоїл – давньогрецький поет, задросник Гомера, вживається як називне ім'я.

Про це історичних даних немає. Відомо лишень, що дід гетьмана Федір був козацьким полковником, брав участь у повстанні К.Косинського та С.Наливайка, за що страчений у Варшаві поляками.

Сармацький світ – так поети називали Річ Посполиту, а оскільки в неї входила й Україна, називали так часом і її, але в основному – поляків.

Гелікон – гора в Греції, де жили музи, поетичний образ наук та культурного осередку.

Східні монархи – московські царі.

Питання про походження роду Мазеп від волинських князів не вивчено. Це може бути фальшива генеалогія, що не раз у тих часах траплялося, а може бути гербова спорідненість – тут мають сказати своє слово геральдисти – історики, що вивчають шляхетські герби. Див. передмову.

Місяць – компонент герба Мазепів.

Троян (Траян) – (53–117 рр.) – римський імператор. Тут може бути обігрування з Трояном – персонажем української міфології.

Кіммерійська ніч – від кіммерів, стародавніх племен, які у VIII–VII ст. до н.е. населяли Північне Причорномор'я, пізніше відтіснені скитами. Поети називали кіммерійцями татар, або ж германські племена, які згодом посіли ту ж територію; отже, кіммерійська ніч – неволя від бусурман.

Клеанф – атенський філософ-стоїк з III ст. до н.е. Світильник тут – учення.

Харити – музи, загалом Харита – богиня краси.

Бакчисар – Бахчисарай, столиця кримського ханства.

Циклопи – ковалі бога вогню та ковальства Вулкана, велетні, скували блискавку Зевсу.

Чорні води – Чорне море, грецька назва – Евскін, Понт Евскінський.

Марс твій кривавий – воєнна потуга, мистецтво. Марс – бог війни.

Ганібал – картагенський воєначальник, воював із Римом.

Пегас – мітичний крилатий кінь, жив на Парнасі, горі, де мали поселення музи.

¹⁰⁸ Ключи – темниця, тюрма.

¹⁰⁹ Очевидно: «При великій правителя славі, який є добродійникам; переможний великим Гонором» (лат.).

Тразімена – озеро в Етрурії, де в 217 р. до н.е. Ганібал розбив римлян.

Йдеться про подію походу гетьмана І.Самойловича та московського війська на чолі з В.Голіциним у 1687 р., в якому І.Мазепа брав участь.

Гіпербор (Гіперборей) – казкова земля, де жив вічно юний народ.

Військовий союз – антитурецька ліга Австрії (Священної Риської імперії), Польщі, Московії, Венеції, Швеції.

Віки залізні – воєнні; в поезії бароко виступали супротивно до Золотих віків, мирних.

Бібліда (Бібліс) – дочка критянина Мілета, сина Аполлона, перетворена в джерело.

Наяди – німфи джерел, річок та озер.

Нерон Клавдій Тіберій – (27–68 рр.) – римський імператор.

Девкаліон – син Прометея, який з дружиною Піррою врятувався від потопу і став родоначальником нового людського роду.

Алекто – одна із ериній, богинь-месниць.

Евменіди – еринії, богині помсти.

Градів – епітет Марса; Морфей – бог сновидінь.

Істр – Дунай; Маворс – епітет Марса; Траки – Тракія – тут Туреччина.

Кіпріда – епітет Афродіти, богині любові.

Гебр – головна ріка Тракії.

Гетицькі стріли – стріли гетів, переносно – тракійські, турецькі.

Беллона – богиня війни.

Загони лауреканські – поетична означка римського загону, в даному контексті – Священної Римської імперії (Австрії).

Лелопс (Лелегес) – народ, що посідав до еллінів Грецію та Малу Азію – поетичне означення малоазійців (турків). Троя – місто в Малій Азії, поетичне означення України.

Ілліум (Іллій) – епітет м. Трої.

Ксантові води – Ксант – епітет р. Скамандр у Малій Азії. Поблизу її гирла було місто Ксант.

Картага – Картаген.

Сципіон Публій Молодший (бл. 185–129 рр. до н.е.) – римський воєначальник, який зруйнував Картаген.

Паліки – мітичні близнята, сини Юпітера та німфи Талії, або ж жителі м. Паліки.

Йдеться про загибель від турків столиці Козацької держави – Чигирина.

Кам'янець-Подільський упав після облоги в 1672 р., 28 серпня.

Соліман – турецький султан, очолював турецьке військо.

Бістонський – тракійський, мусульманський; Йовиш – Зевс.

Канни другі – під Каннами в Італії Ганібал у 216 р. до н.е. розбив римлян.

Умань було здобуто в 1673 р.

Ніоба – дочка Тантала, дружина тебанського володаря Амфіона, мала 12 дітей, що їх повбивали Аполлон та Артеміда. Ніоба, важко оплакуючи дітей, перетворилась у камінь.

Трапезунт – місто й порт у Туреччині на березі Чорного моря (Евскини).

Діомеда коні – цар бістонів Діомед (Тракія) годував своїх коней людським м'ясом.

Край Константиновий – територія колишньої Візантії.

Берег Індовий – порубіжжя Індії.

Ракузький край – слов'янська назва Австрійських земель.

Авзони (Авзонія) – Італія.

Лукул Луцій (106–56 рр. до н.е.) – римський полководець, відзначився у війні супроти царя Мітрідата.

Мітридат – понтійський цар, воював із римлянами.

Каміл Марк Фурій (бл. 447–364 рр. до н.е.) – полководець, п'ятиразовий диктатор Риму, прозваний «другим Ремулом»; Маріуш – Марій Гай (бл. 157–86 рр. до н.е.) – римський воєначальник, семиразовий консул.

Цимври – кіммери. Див. Прим. 9.

Фаетон – син бога Сонця Геліоса; Беот (Боот) – північні країни.

Тантал – син Зевса, лідійський цар, покараний богами, в підземному царстві мучився від вічного голоду.

Мідас (Мід) – цар Фригії в Малій Азії, мав здатність перетворювати в золото все, до чого торкався.

Клото – старша з трьох парок, богиня долі.

Ереб – підземне царство.

Крес (Крез) – (595–546 до н.е.) – останній лідійський цар, уславився своїм багатством.

Сцилла – скеля, також мітична потвора, яка підстерігала мореплавців.

Евріп – протока між о. Евбея (Греція) та європейським материком.

Немезіда – богиня людської долі, уособлення кари богів.

Пропонтида – Мармурове море.

Сабушеве – власне, сабінети, плем'я в гористій області на північний схід од Риму.

Харон – перевізник душ у підземному царстві.

Елізейський сад – рай.

Септемтріон – очевидно, Семигород (Трансільванія).

Йдеться про польського короля Яна III Собеського, що правив у 1674–1693 рр.

Персей – давньогрецький герой, який убив горгону (страховище) Медузу.

Арктура – сузір'я Великої Ведмедиці, а ще північна країна, тут – українські землі під турецьким пануванням.

Адрія – Адріатичне море.

Оріон – беотійський велетень, син Посейдона, ходив у блискучому одязі з мідною булавою у руці.

Гектор, Агамемнон – герой Троянської війни.

Гадитани – місто в Іспанії (Гадес).

Катон Марк Порцій (234–149 рр. до н.е.) – римський політичний діяч, відзначався суворістю; Лікурґ – атенський державний діяч та оратор. Жив у IV ст. до н.е.

Коклес Гораций – римський національний герой, який захищав супроти етрусської армії Парсени свайного моста; Леонід – цар Спарті, захисник Термопіл від перського царя Ксеркса.

Сагурна віки Золотії – легендарні часи в історії людства, коли не було воєн.

Герм – ріка в Лідії (Мала Азія).

Атлант – титан, що тримав на плечах небесний звід.

Ксеркс – перський цар у 486–465 рр. до н.е., здійснив похід на Грецію, який закінчився його поразкою.

Ірус (Ір) – прізвисько жебрака в домі Одиссея в Ітаці.

Фенеллі – можливо, йдеться про Тенеса, якому віддавали шану на о. Тенед як божеству. Його вкинули у море, яке й прибило до цього острова.

Протей – морське божество з о. Фарос біля Єгипту, мав здатність до метаморфоз і віщував.

Кир II Великий – перший цар Персидської держави в VI ст. до н.е., загинув у битві зі скитами, царицею яких була Томира.

Дарій – (522–486 рр. до н.е.) – перський цар.

Македонець – це Александр Македонський.

Дарданова фортеця – Троя; Дардан – родоначальник троянців; мирмилонський – гальський.

Тизифона – одна з трьох ериній, богиня помсти.

Плутон – бог підземного царства.

Фрикс – мітичний персонаж, урятувався на золоторунному барані від мачухи Іно, досягши Колхіди – так тут опинилося золоте руно, за яким рушили аргонавти на чолі з Язоном.

Медея – дочка колхідського володаря, допомогла Язону здобути золоте руно.

Гесперида – дочки Атланта, які стерегли золоті яблука вічної молодості.

Гіппоменес (Гіппомен) – чоловік беотянки Аталанти; обох їх Кібела перетворила на левів.

Аргус – стоокий велетень, якому Юнона звеліла стерегти перетворену в корову Іо.

Гелиця – дочка аркадського царя Лікайна Калісто, яку покохав Зевс, Гера з ревності перетворила її на ведмедицю, яку Зевс виніс на небо як сузір'я Великої Ведмедиці.

Річ підскарбна – підскарбій – завідувач державного скарбу, за І.Мазепою ним завідував сам гетьман.

Аверн – озеро в Італії, тут Гомер начебто зійшов у підземелля.

Сирт зрадливий – мілина, дві затоки з мілинами на північному узбережжі Африки між Картагеном та Киреною (тепер Сидра і Кабес).

Харибда – небезпечний вир біля Сицилії, також мітична потвора, що поглинала кораблі.

Еол – бог вітрів.

Нептун – бог морів.

Гробщина – Пантеон, як усипальниця видатних людей.

Прозерпіна – богиня Підземного царства.

Діярбецькі – вірменські.

110. Ареський – від Аресу, синонім Марса.

Мінери – золоті копальні.

Герми... плинуть Пактолі – золотоносні ріки.

Кодрус – останній атенський цар; Ахілл – герой Троянської війни.

Лерна – озеро, ріка й болото в Арголіді, де жила багатоголова Гідра, вбита Геркулесом.

Тобто Запорозьких військ.

Гарпії – богині вихору, зображали їх крилатими потворами.

Тесальські кентаври – мітичні коні-люди, які пробували в горах Тесалії.

Тигран – (396–50 чи 55 рр. до н.е.) – цар Вірменії, переможений Лукулом та Помпеем.

Коттій – лігурійський цар, сучасник і приятель римського імператора Августа.

Мінерва – богиня мудрості, так само й Паллас (Паллада), яка згадується далі.

Мнемозина – богиня пам'яті.

Тритони – синонім Атени (Паллади, Мінерви), богині мудрості.

Еліс – Елізей. Див. прим. 71.

Атропо – одна із парок, богинь долі, урізувала нитку життя.

Сигизмунд II Август – правив у 1548–1572 рр. – польський король; Сигизмунд III правив у 1587–1636 рр.

Твого діда – Див. прим. 2.

Орфей – легендарний співак та поет, його спів заворожував усе живе; Прозерпіна – богиня підземного світу.

Еврідіка – дружина Орфея, померла від укусу змії; Орфей спустився за нею в підземне царство, але не зумів її вивести.

Мавзоль – перський цар, якому в IV ст. до н.е. дружина спорудила гробівця, який відтоді називався Мавзолеєм.

Лібитина – богиня смерті, мертвих і поховань.

Фенікс – мітичний птах, що згоряв і відроджувався зі свого попелу.

Камени – музи.

Акезин – ріка в Італії.

Меотицькі льоди – замерзле Азовське море.

Ліда – країна Лідія.

Рука Владислава – польського короля Владислава Третього, правив у 1434–1444 рр., загинув у битві під Варною.

Гіярб – король Гетулії.

Люцина – одне з наймень Юнони, верховної римської богині, дружини Юпітера.

Струг підчаштва – тобто корабель чину підчашого чернігівського І.Мазепи. Спершу цього чина носив батько гетьмана Степан Адам у 1662–1665 рр., а після його смерті перейняв Іван.

Ганімед – служка-виночерпець у Зевса. Тут обігрується: підчаший – виночерпець. Насправді І.Мазепа був покойовим польського короля Яна Казимира – з 1662 р., відколи був посланий до Варшави з листами від гетьмана І.Виговського.

Тобто на той час І.Мазепа навчався в класі поетики Київської академії.

Очевидно, йдеться про смерть батька І.Мазепи в 1665 р., відтоді майбутній гетьман почав жити самостійно.

Тобто вчився далі у Варшавському єзуїтському колегіумі. Кастальські води – струмок Касталь біля підніжжя Парнасу.

Свідчення, що навчаючись у класі поетики Київської академії, Мазепа не тільки писав вірші, але й грав на музичному інструменті.

Свідчення, що І.Мазепа продовжив навчання в Польщі.

Вартісне подання: І.Мазепа міг навчатись у В.Ясинського, який став професором Київської академії в 1661 р., але ректором тоді ще не був – став ним у 1665 р. Отож постає питання: чи не повернувся І.Мазепа до навчання в 1665 р., а вже потому ректор В.Ясинський послав здібного студента навчатися за кордон? Про те, що В.Ясинський посилав на навчання за кордоном, є документ: скарга вчителів академії на В.Ясинського («Тисяча років української суспільно-політичної думки». – Т. III. – Кн. 2. – К., 2001).

При дворі польського короля І.Мазепа був у 1662–1663 рр., а в кінці 1663 р. з військом Яна Казимира прибув до Білої Церкви. Батько тоді хворів, і він відпросився із служби.

І.Мазепа в Яна Казимира виконував дипломатичні доручення.

Ахат був приятелем Енея.

Летіум слави – вершина слави. Від Летії, провінції з центром у Римі і сам Рим.

Поетичне обігрування: підчаший збагатився від чари.

Амфіон – давньогрецький музикант.

Ганг – ріка в Індії.

Гідасп – грецька назва р. Джемам із п'ятиріччя Пенджабу.

Флегон із Етоном – коні у сонячній колісниці.

Парасис – вершник на перегонах.

Геспер – бог вечірньої зорі.

Ідейський плющ – краса богів. Іди – гори в Греції, одна з них – Олімп.

Каліопа – найстарша з муз, покровителька епічної поезії та науки.

З польської переклав і склав примітки **Валерій ШЕВЧУК**